

HİPERTANSİYONLU BİREYLERDE ÖFKE VE ANKSİYETE DÜZEYLERİ

Neziha Karabulut* Dilek Kılıç** Sevinç Köse***

* Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı

Email: nezihe@atauni.edu.tr, nezihek@mynet.com.tr

** Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı Erzurum

Email: 1- dilekk@atauni.edu.tr

*** Atatürk Üniversitesi Erzincan Sağlık Yüksekokulu, Erzincan

GİRİŞ ve AMAÇ

Hipertansiyon, yüksek morbidite ve mortalite riski oluşturması bakımından günümüzün en önemli sorunlarından birisidir. Artan kanıtlar hipertansiyon patogeneğinde psikososyal faktörlerin rol oynadığını destekler. Bu araştırma, hipertansiyonu olan bireylerde anksiyete ve öfke düzeylerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma hipertansiyon kliniğine başvuran; hipertansiyon hastalarını içermektedir. Anket formu yaşları 23'den 85'e kadar olan ($X = 60.88 \pm 14.74$ yaş) 203 hasta (150 kadın ve 53 erkek) arasında dağıtılmıştır. Tüm katılan bireylere sosyo-demografik özellikleri içeren veri formu (Eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, aile tipi, kan basıncı değeri), Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve Öfke Ölçeği uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde yüzdeler ve istatistiksel testler kullanılmıştır.

BULGULAR

Durumluk anksiyete ve sürekli anksiyete yönünden hipertansiyon hastalarının puan ortalaması incelendiğinde durumluk puanlarının normale çok yakın olduğu, sürekli anksiyete puanlarının ise orta derecede anksiyeteyi gösterdiği bulunmuştur. Hipertansiyon hastalarında sürekli öfke puan ortalaması incelendiğinde orta derecede öfke gösterdiği bulunmuştur. Hastaların cinsiyet durumuna göre öfke ve durumluk anksiyete puan ortalamaları arasında fark saptanmazken, sürekli anksiyete puanı kadınlarda erkeklere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir ($t = -2.553 \pm P < 0.01$). Aile tipine göre ise öfke, durumluk ve sürekli anksiyete puanı arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Eğitim düzeyine göre öfke ve durumluk anksiyete puanı arasında anlamlı

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: *Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri*

fark bulunmazken sürekli anksiyete puanı ilkokul mezunlarında yüksek bulunmuştur ($P<0.05$). Yaş, kan basıncı ile ölçekler arasında ilişki bulunmamıştır.

SONUÇ

Eğitimsel programlar organize edilmeli ve hemşireler tarafından, hipertansiyon ve sonuçlarını içeren bilgiyi arttıracak şekilde, hipertansiyon olan bireylere verilmelidir. Eğitimsel programların organize edilmesi bireylerde öfke ve anksiyetenin azaltılmasında etkili olacaktır.

Anahtar kelimeler: Hipertansiyon, Anksiyete, Öfke

LEVELS OF ANXIETY AND ANGER IN HYPERTENSIVE INDIVIDUALS

Neziha Karabulut* Dilek Kılıç Sevinç Köse*****

INTRODUCTION and OBJECTIVE

Hypertension is one of the most important problems, because of its risk of high morbidity and mortality. A growing body of evidence supports the thesis that psychosocial factors play a role in the pathogenesis for hypertension. This study was made as descriptively to determine levels of anxiety and anger in hypertensive individuals.

MATERIAL and METHODS

This study included all patients with hypertension who attended a hospital hypertension clinic. Questionnaire form was distributed among 203 patients (150women and 53 men) aged from 23 to 85 years ($X= 60.88 \pm 14.74$ years). All subjects provided socio-demographic data form (status of education, age, sex, family type, blood pressure value), Anxiety (State and Trait Anxiety Scale) and Anger Scale. In the evaluating of the data percentage and statistical tests were used.

RESULTS:

When average score of the patients with hypertension as regards trait and state anxiety were examined, it was found out that state scores of the patients were near to the normal and that those of trait anxiety indicated moderate anxiety. When average score of the patients with hypertension as regard trait anger was examined, trait anger was moderate. While the distinction between anger and state anxiety scores according to the sex of the patients were not detected, constant anxiety scores were found higher in the women than in the men ($t=-2.553 \pm P<0.01$). According to type of family, there was no significant distinction between the scores of Anger, Trait-State Anxiety. According to education level, While there was no

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri

significant distinction between Anger and State Anxiety scores, Trait Anxiety score was found higher in primary school graduates ($P<0.05$). There was no correlation between age, blood pressure and scales.

CONCLUSION: The educational program was organized and applied by nurses to group of hypertensive individuals who improved knowledge as possible concerning hypertension and its consequences. Improvement of educational programs will be useful to decrease the anxiety

Key words: Arterial hypertension, Anxiety, Anger

GİRİŞ ve AMAÇ

Hipertansiyon tüm dünya ülkelerinde erişkin popülasyonun önemli bir bölümünü etkileyen sağlık sorunlarından birisidir. Tedavi edilmeyen yüksek kan basıncı, başta kardiyovasküler hastalıklar olmak üzere birçok organ ve sistemi etkileyerek morbidite ve mortalite sebebi olmaktadır. Hipertansiyona ilişkin komplikasyonlar doğrudan yüksek kan basıncı değerlerine bağlı olabileceği gibi, hipertansiyonun kolaylaştırdığı ve zemin hazırladığı ateroskleroza da bağlı olabilir. Epidemiyolojik veriler, 30'lu yaşlarda %20-25 olan hipertansiyon prevalansının yaşla birlikte belirgin artış göstererek 60 yaş ve üzerinde %50'lere çıktığını göstermiştir. Ülkemizde yaklaşık 15-18 milyon insanın hipertansiyonu olduğu tahmin edilmektedir (Arıcı & Çağlar 2002).

Kronik hastalıkların bir çoğunda olduğu gibi, hipertansiyonda da hastalık yaşantısının tüm alanlarını ve yaşam kalitesini etkilemesi nedeniyle anksiyeteyi arttırmaktadır. Yine kronik stresin anksiyeteye ilişkili davranışları etkilediği bilinmektedir (Chorpita and Barlow 1998). Anksiyete ise hipertansiyonun patogeneğinde rol oynamaktadır (Jonas et al 1997). Bununla birlikte araştırmalar hipertansiyon patogeneğinde psikososyal faktörlerin rol oynadığını desteklemektedir (Rutledge & Hogan 2002, Kaplan & Nunes 2003, Harter et al 2003). Orta yaş grubu kadınlarda öfke ve anksiyete düzeylerinin yükselmesi, sosyal desteğin azalması hipertansiyon olasılığını arttırmaktadır (Raikkönen et al 2001)

Sağlık çalışanlarının, hipertansiyonlu bireylerde anksiyete ve öfke düzeylerini bilmeleri ve buna yönelik girişimsel çabaları yönlendirmeleri önemlidir. Bu nedenle araştırma, hipertansiyonu olan bireylerin anksiyete ve öfke düzeylerini belirlemek ve demografik özellikler arasındaki ilişkileri değerlendirmek amacıyla tanımlayıcı ilişki arayıcı olarak yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma hipertansiyon kliniğine başvuran; hipertansiyon hastalarını içermektedir. Anket formu yaşları 23'den 85'e kadar olan ($X = 60.88 \pm 14.74$ yaş) toplam 203 hasta (150 kadın ve 53 erkek) arasında dağıtılmıştır. Tüm katılan bireylere sosyo-demografik özellikleri içeren veri formu (Eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, aile tipi, kan basıncı değeri), Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve Öfke Ölçeği uygulanmıştır.

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri

Durumluk-Süreklilik Kaygı Ölçeği (DSKÖ) 1970 yılında ABD’de Spielberg ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş, Türkçe formu geçerlik ve güvenilirliği Öner ve Le Compte tarafından yapılmıştır. Formda 40 ifade bulunmakta, bunların ilk 20’si bireylerin duruma bağlı kaygı düzeylerini, 21-40’ıncı maddeler bireylerin sürekli kaygı durumlarını ölçmektedir. Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçekleri (State-Trait Anger Expression Inventory), Spielberger (1998) tarafından öfke yaşantısının ifadesi ve kontrolüne yönelik davranışları ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlama çalışmaları Özer (1994) tarafından yapılmıştır. Sürekli Öfke ve Öfke ifade tarzı ölçeği iki ana alt ölçekte oluşmaktadır. Sürekli öfke alt ölçeği, kişinin genelde nasıl hissettiğini ve ya ne derece öfke yaşadığını ifade etmektedir. Öfke ifade tarzı alt ölçeği ise üç ayrı ölçeğe ayrılmaktadır. Bunlardan; 1.Öfkeyi dışa vurma alt ölçeği kişinin genelde öfkesini dışa vurduğunu, 2.Öfkeyi içte tutma alt ölçeği, kişinin öfkesini bastırarak içte tuttuğunu ve 3.Öfkeyi kontrol etme alt ölçeği de bireyin başkalarıyla olan ilişkilerinde genelde ne ölçüde sabırlı, soğukkanlı, hoşgörülü ve anlayışlı davrandığını ve öfkesini ne derece kontrol ettiğini ve ya ne derece sakinleşme eğilimi içinde olduğunu ölçmektedir. Ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. Likert tipi dördümlü derecelendirmeye dayanan bir derecelendirme ölçeğidir. Veriler; yüzdelik, t testi, Kruskal Wallis varyans analizi ve pearson korelasyonu ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Tablo 1. Hipertansiyonlu Bireylerin Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

	X±SS	
Yaş	60.88±14.74	
Cinsiyet	Sayı	%
<i>Erkek</i>	53	26.1
<i>Kadın</i>	150	73.9
Eğitim Düzeyi		
<i>İlkokul</i>	173	85.3
<i>Ortaokul</i>	8	3.9
<i>Lise</i>	11	5.4
<i>Üniversite</i>	11	5.4
Aile Tipi		
<i>Çekirdek aile</i>	163	80.3
<i>Geniş aile</i>	40	19.7
Kan Basıncı	X±SS	
<i>Sistolik Kan Basıncı</i>	162.12±22.71	
<i>Diastolik Kan Basıncı</i>	93.50±13.50	

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri

Hipertansiyonlu bireylerin yaş ortalaması 60.88 ± 14.74 olarak, cinsiyet dağılımı incelendiğinde %73.9'unun kadın, %23.1'inin erkeklerden oluştuğu, büyük çoğunluğunun ilköğretim düzeyinde eğitim aldığı (%85.3), yine çoğunluğunun çekirdek aile yapısına sahip olduğu (%80.3) bulunmuştur. Hipertansiyonlu bireylerin sistolik kan basıncı: 162.12 ± 22.71 , diyastolik kan basıncı: 93.50 ± 13.50 olarak belirlenmiştir. Araştırmada kliniğe başvuran hipertansiyonlu bireylerden; kadınların oranı erkeklere göre daha fazla bulunmuştur. Bu durum araştırmanın yapıldığı zamana bağlı rastlantısal bir durum olabilir ya da literatürde bildirildiği gibi kadınlarda hipertansiyon prevalansının erkeklere göre daha yüksek olmasından kaynaklanabilir (Mohsen et al 1995).

Tablo 2. Hipertansiyonlu Bireylerin Anksiyete ve Öfke Düzeylerinin Dağılımı

Ölçekler	X±SS
<i>Durumluk Anksiyete</i>	41.49 ± 4.40
<i>Sürekli Anksiyete</i>	50.04 ± 8.40
<i>Sürekli Öfke</i>	26.23 ± 5.84
<i>Öfke İçte</i>	19.81 ± 4.36
<i>Öfke Dışta</i>	17.61 ± 4.85
<i>Öfke Kontrol</i>	20.33 ± 5.91

Hipertansiyon hastalarının durumluk anksiyete ve sürekli anksiyete puan ortalaması incelendiğinde; durumluk anksiyete puan ortalaması; 41.49 ± 4.40 , ve sürekli anksiyete puan ortalaması; 50.04 ± 8.40 olarak belirlenmiştir. Durumluk puanlarının normale çok yakın olduğu, sürekli anksiyete puanlarının ise orta derecede anksiyeteyi gösterdiği bulunmuştur. Hipertansiyon hastalarında öfke puan ortalaması incelendiğinde; sürekli öfke puan ortalaması; 26.23 ± 5.84 , öfkeyi içte tutma puan ortalaması; 19.81 ± 4.36 , öfkeyi dışta tutma puan ortalaması; 17.61 ± 4.85 , öfkeyi kontrol etme puan ortalaması; 20.33 ± 5.91 olarak bulunmuştur.

Ghosh & Sharma (1998) hipertansiyon hastalarının öfke ve anksiyete düzeylerini inceledikleri araştırmalarında; hipertansiyon hastalarının öfke ve anksiyete düzeylerini yüksek saptamışlardır.

Tablo 3. Hipertansiyonlu Bireylerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Anksiyete Düzeylerinin Dağılımı

Tanımlayıcı Özellikler	Durumluk Anksiyete	Sürekli Anksiyete
Cinsiyet		
<i>Erkek</i>	41.57±4.11	47.54±9.09
<i>Kadın</i>	41.46±4.50	50.93±7.98
	t=0.151, SD=201	t=-2.553, SD=201

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri

	p=0.880	p=0.011
Eğitim Düzeyi		
<i>İlkokul</i>	41.43±4.29	50.78±7.53
<i>Ortaokul</i>	39.75±4.52	48.62±9.03
<i>Lise</i>	41.90±5.26	45.63±12.96
<i>Üniversite</i>	43.09±5.02	43.81±12.13
	KW:2.614, SD:3, P=0.455	KW:8.320, SD:3, P=0.040
Aile Tipi		
<i>Çekirdek aile</i>	41.64±4.51	50.06±8.53
<i>Geniş aile</i>	40.85±3.84	49.95±7.93
	t=1.024, SD=201 p=0.307	t=0.079, SD=201 p=0.937
Yaş	r=-0.015, P=0.827	r=-0.011, P=0.880
Kan basıncı		
<i>Sistolik Kan Basıncı</i>	r=0.063, P=0.368	r=0.011, P=0.874
<i>Diastolik Kan Basıncı</i>	r=-0.022, P=0.757	r=-0.007, P=0.920

Hastaların cinsiyet durumuna göre durumluk anksiyete puan ortalamaları arasında fark saptanmazken ($P>0.05$), sürekli anksiyete puan ortalamasının kadınlarda (50.93 ± 7.98) erkeklere (47.54 ± 9.09) göre daha fazla olduğu belirlenmiştir ($t=-2.553\pm..P<0.01$). Eğitim düzeyine göre durumluk anksiyete puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($P>0.05$), sürekli anksiyete puanının ilköğretim mezunlarında daha yüksek olduğu ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak önemli olduğu bulunmuştur ($P<0.05$). Aile tipine göre durumluk ve sürekli anksiyete puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır ($P>0.05$). Yaş ve kan basıncı ile ölçekler arasında ilişki bulunmamıştır ($P>0.05$).

Tablo 3. Hipertansiyonlu Bireylerin Tanımlayıcı Özelliklerine Göre Sürekli Öfke ve Öfke İfade Düzeylerinin Dağılımı

Tanımlayıcı Özellikler	Sürekli Öfke	Öfke Tarz Ölçeği		
		Öfke İçte	Öfke Dışta	Öfke Kontrol
Cinsiyet				
<i>Erkek</i>	26.58±6.13	20.09±4.49	17.92±4.91	20.79±7.33
<i>Kadın</i>	26.10±5.74	16.71±4.33	17.50±4.85	20.18±5.35
	t=0.512, SD=201 p=0.610	t=0.540, SD=201 p=0.590	t=0.546, SD=201 p=0.586	t=0.647, SD=201 p=0.518

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri

Eğitim Düzeyi				
<i>İlkokul</i>	26.38±5.79	19.91±4.39	17.64±4.79	20.32±5.95
<i>Ortaokul</i>	24.25±5.15	18.25±4.43	15.50±5.31	20.25±4.62
<i>Lise</i>	26.63±7.31	19.63±4.41	19.18±6.01	19.00±6.37
<i>Üniversite</i>	24.91±5.78	19.64±4.31	17.09±4.32	22.09±6.06
	KW:1.811, SD:3, P=0.613	KW:1.097, SD:3, P=0.778	KW:2.642, SD:3, P=0.450	KW:2.457, SD:3, P=0.483
Aile Tipi				
<i>Çekirdek aile</i>	26.33±5.86	19.79±4.42	17.63±4.94	20.34±6.11
<i>Geniş aile</i>	25.85±5.82	19.93±4.20	17.52±4.57	20.30±5.09
	t=0.460, SD=201 p=0.646	t=-0.176, SD=201 p=0.860	t=0.124, SD=201 p=0.901	t=0.047, SD=201 p=0.962
Yaş	r=0.034, P=0.625	r=0.035, P=0.626	r=0.019, P=0.791	r=0.075, P=0.287
Kan basıncı				
<i>Sistolik Kan Basıncı</i>	r=-0.003, P=0.962	r=0.170, P=0.016	r=-0.096, P=0.173	r=0.121, P=0.085
<i>Diastolik Kan Basıncı</i>	r=-0.061, P=0.391	r=0.092, P=0.195	r=-0.196, P=0.005	r=0.055, P=0.435

Hipertansiyonu olan bireylerin cinsiyete göre sürekli öfke puanı, öfkeyi içte tutuma, öfkeyi dışa vurma ve öfkeyi kontrol etme puanı incelendiğinde; erkeklerin puan ortalamalarının kadınlara göre yüksek olduğu ve gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak önemli olmadığı belirlenmiştir ($P>0.05$).

Hipertansiyonu olan bireylerin eğitim düzeyine göre sürekli öfke puanı, öfkeyi içte tutma, öfkeyi dışa vurma ve öfkeyi kontrol etme puanı incelendiğinde; eğitim düzeyine göre puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak önemli olmadığı saptanmıştır ($P>0.05$).

Hipertansiyonu olan bireylerin aile tipine göre sürekli öfke puanı, öfkeyi içte tutma, öfkeyi dışa vurma ve öfkeyi kontrol etme puanı incelendiğinde; aile tipine göre puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak önemli olmadığı saptanmıştır ($P>0.05$).

Bireylerin yaşı ile sürekli öfke ölçeği, öfkeyi içte tutma, öfkeyi dışa vurma ve öfkeyi kontrol etme ölçeği arasında ilişki bulunmamıştır ($P>0.05$). Hipertansiyonu olan bireylerin sistolik kan basıncı ile sürekli öfke ölçeği, öfkeyi dışa vurma ve öfkeyi kontrol etme alt ölçekleri arasında ilişki bulunmamış ($P>0.05$), ancak sistolik kan basıncı ile öfkeyi içte tutma ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0.170$, $P<0.05$). Bir başka deyişle hipertansiyonu olan bireylerin öfkeyi içte tutma durumları arttıkça sistolik kan basıncı artmaktadır.

Hipertansiyonu olan bireylerin diastolik kan basıncı ile sürekli öfke ölçeği, öfkeyi içte tutma, öfkeyi kontrol etme alt ölçekleri arasında ilişki bulunmamış ($P>0.05$), ancak diastolik kan basıncı ile öfkeyi dışa tutma ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-0.196$ $P<0.01$). Bir başka deyişle hipertansiyonu olan bireylerin diastolik kan basıncı arttıkça öfkeyi dışa vurma eğilimi azalmaktadır.

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri

Ölçekler arasındaki ilişki incelendiğinde; sürekli anksiyete ölçeği ile sürekli öfke alt ölçeği ($r=0.512$, $P<0.001$), sürekli anksiyete ölçeği ile öfkeyi içte tutma alt ölçeği ($r=0.446$, $P<0.001$), sürekli anksiyete ölçeği ile öfkeyi dışa vurma alt ölçeği ($r=0.454$, $P<0.001$) ve sürekli anksiyete ölçeği ile öfkeyi kontrol etme ölçeği alt ölçeği ($r=-0.333$, $P<0.001$) arasında ilişki bulunmuştur.

Fava ve arkadaşları (1990) öfke atakları olan pek çok hastanın kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu bildirmektedir. Benzer şekilde, Hazeleus ve Deffenbacher (1986), kaygının öfkenin sonuçlarından birisi olduğunu belirtmekte ve öfke azaltıldığı zaman kaygı belirtilerinin de azaldığını belirtmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonucunda; hipertansiyonu olan bireylerin durumluk puanlarının normale çok yakın olduğu, sürekli anksiyete puanlarının ise orta derecede anksiyeteyi gösterdiği, öfke puan ortalaması incelendiğinde de orta derecede öfke gösterdiği belirlenmiştir.

Sürekli anksiyete puanı kadınlarda erkeklere göre daha fazla belirlenmiştir ($t=-2.553 \pm P<0.01$). Eğitim düzeyine göre öfke ve durumluk anksiyete puanı arasında anlamlı fark bulunmazken sürekli anksiyete puanı ilkökul mezunlarında yüksek bulunmuştur ($P<0.05$).

Sağlık çalışanları tarafından hipertansiyon farkındalığını ve bilincini arttıracak, erken tanı, tedavi ve kontrolü sağlayacak eğitimsel programlar organize edilmeli, öfke ve anksiyetenin azaltılmasına yönelik davranışsal girişimleri içeren eğitim bireylere verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Arıcı M & Çağlar Ş.** Hipertansiyon ve oluşturduğu sorunlar. Hacettepe Tıp Dergisi 2002;33(1):4-9.
- Raikkönen K, Matthews KA, Kuller LH 2001.** Trajectory of psychological risk and incident hypertension in middle-aged women. Hypertension 2001; 38:798-806
- Rutledge T & Hogan BE.** A quantitative review of prospective evidence linking psychological factors with hypertension development. Psychosom Med 2002 64(5):758-766.
- Harter MC, Conway KP, Merikangas KR.** Associations between anxiety disorders and physical illness. Eur Arch. Psychiatry Clin Neurosci, 2003 Dec; 253(6):313-320.
- Kaplan MS & Nunes A.** The psychosocial determinants of hypertension. Nutr Metab Cardiovasc Dis. 2003 13(1):52-59.
- Arıcı M & Çağlar Ş.** Hipertansiyon ve oluşturduğu sorunlar. Hacettepe Tıp Dergisi 2002;33(1):4-9.
- Chorpita BF and Barlow DH.** The development of anxiety: the role of control in early environment. Psychol. Bull. 1998;124:3-21.

Neziha Karabulut, Dilek Kılıç, Sevinç Köse: *Hipertansiyonlu Bireylerde Öfke ve Anksiyete Düzeyleri*

Jonas BS, Franks P, Ingram DD. Are symptoms of anxiety and depression risk factors for hypertension?: longitudinal evidence from the national health and nutrition examination survey, I: epidemiologic follow-up study. Arch Fam Med. 1997;6:43-49.

Mohsen I, Hussein R, Lawrence JA, Wafaa EA, Sherif H, Yasser S et al. Hypertension Prevalence, Awareness, Treatment, and Control in Egypt, Results From the Egyptian National Hypertension Project (NHP). Hypertension. 1995;26:886-890.

Ghosh SN & Sharma S. Trait anxiety and anger expression in patients with essential hypertension JIAAP 1998;24 (1-2):9-14.

Fava M, Anderson K, Resenbaum JF (1990) "Anger attacks": Possible variants of panic and major depressive disorders. Am J Psychiatry 147:867-870.

Hazeleus SL, Deffenbacher JL (1986), Relaxation and cognitive treatments of anger. J Consult Clin Psychol, 54:222-226.